

KAYSERİ ÜNİVERSİTESİ

Sosyal Bilimler Dergisi

KAYSERİ UNIVERSITY JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

Makale Türü	Derleme	Yıl	2025
Gönderi Tarihi	24.01.2025	Cilt	7
Kabul Tarihi	08.06.2025	Sayı	1
Yayın Tarihi	30.06.2025	ss.	272-285
DOI	10.51177/kayusosder.1626084		

Reenkarnasyon söylemlerinde bazı vakalar üzerine değerlendirmeler^Δ

Assessments on some cases in reincarnation discourses

Hatice GÜL¹

Öz

Kökleri doğu dinlerine dayandırılan reenkarnasyon inancı, son zamanlarda Dalai Lama'nın, kendisinin yerine "halefinin kim olacağı" tartışmalarıyla tekrar gündeme gelmiştir. Kimi ülkelerde belirli bir kültür çevresinde şekillenen ve reenkarnasyonu ileri süren kişilerde rastlanılan bu inanç veya öğreti dünyanın bazı yerlerinde halen ilgi görmektedir. Reenkarnasyon konusu ile ilgili tartışmaların yönü de aynı düzlem üzerinden değişmeden devam etmektedir. Reenkarnasyona dair ölçülebilecek somut bir alan olmayınca reenkarnasyon öğretisi de bilim camiasında ihtilafların konusu haline gelmektedir. Meslek yaşamı boyunca reenkarnasyon üzerine çok sayıda araştırmada veri toplayarak ilklere öncülük eden Dr. Ian Stevenson, çalışmaları ile bu inanç üzerine yapılan tartışmalara yön vermiştir. Stevenson, birçok ülkede sistemli bir şekilde çalıştığı ekip arkadaşları ile bilimsel çerçevede araştırmalarını sürdürmüş ve incelemelerde bulunmuştur. Ayrıca ölmüş kişilerin bedenleri üzerinde yer alan, ölüme dayalı yara izlerinin çocuklarda doğum lekesi olarak ortaya çıkabileceği üzerinde durmuştur. Öte yandan fobilere de ağırlık vermiş ve bu konuda araştırmalar yapmıştır. Stevenson, reenkarnasyonu iddiasıyla ortaya çıkan çocukların anlattıklarıyla ilgili raporlar ve dokümanlar üzerinde çalışmıştır. Bu makalede, araştırmanın amacına ulaşması, konunun anlaşılır olması için reenkarnasyonun tarihsel gelişim sürecinden yola çıkılarak Stevenson'ın çalışmalarına ve görüşlerine yer verilmiştir. Bunun için reenkarnasyon üzerine Stevenson'ın çalışma ekibiyle birlikte farklı ülkelerde yürüttüğü bazı örnek

^Δ Yazarlar bu çalışmanın tüm süreçlerinin araştırma ve yayın etiğine uygun olduğunu, etik kurallara ve bilimsel atıf gösterme ilkelerine uyduğunu beyan etmiştir. Aksi bir durumda Kayseri Üniversitesi KAYÜSOSDER Dergisi sorumlu değildir.

¹ Dr., hgul11212@gmail.com.

vakalar incelenmiş ve reenkarnasyona dair bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca belirtilen bu örnek vakalarla ilgili rüyalar, yara izleri, fobiler ve geçmiş yaşam anıları gibi durumlar da bu vakalarla birlikte ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sosyoloji, Reenkarnasyon, Yeniden Doğuş, Geçmiş Yaşam.

Abstract

The belief in reincarnation, which has its roots in Eastern religions, has recently become a hot topic again with discussions about who will be the successor to the Dalai Lama. This belief or teaching, which is shaped around a certain culture in some countries and is more common in children who claim to be reincarnated, still attracts interest worldwide. The direction of the discussions on the subject of reincarnation continues unchanged on the same plane. Since there is no concrete level that can be measured regarding reincarnation, the doctrine of reincarnation becomes a subject of controversy in the scientific community. Dr. Ian Stevenson, who has pioneered many studies on reincarnation throughout his career by collecting data, has also shaped the discussions on this belief with his studies. Stevenson continued his research within the scientific framework with his teammates with whom he worked in many countries and made numerous studies. Stevenson documented the reports and testimonies of children who claimed to have been reincarnated. In this article, Stevenson's works and views are included, based on the historical development process of reincarnation, in order to achieve the purpose of the research and to make the subject understandable. For this purpose, some sample cases conducted by Stevenson and his team in different countries on reincarnation were examined and an evaluation was made regarding reincarnation. In addition, situations such as dreams, scars, phobias and past life memories related to these sample cases are also discussed together with these cases.

Keywords: Sociology, Reincarnation, Rebirth, Past Life.

1. Giriş

Son zamanlarda sıklıkla gündeme gelen Dalai Lama'nın, kendisinin yerine "halefinin kim olacağı" yönündeki tartışmalarla ilgili olarak, seçilecek kişiyi belirleme yöntemi toplumsal alanda tartışmaların önünü açmıştır. Maneviyat meselelerinde söz konusu inanç olunca merak duygularına eşlik eden sorular göz ardı edilmemektedir. Reenkarnasyona dair ölçülebilecek somut göstergeler olmayınca reenkarnasyon öğretisi de bilimsel mecrada tartışmaların konusu haline gelmektedir. Bu makalede, bir bedenden başka bir bedene geçiş anlamına gelen reenkarnasyon inancı ile ilgili olarak ABD'li psikiyatrist Ian Stevenson'ın¹ çalışma ekibiyle birlikte farklı ülkelerde yürüttüğü bazı örnek vakalara yer verilmiş ve reenkarnasyona dair bir değerlendirme yapılmıştır. Makalede reenkarnasyon olarak ifade edilen bu öğretinin diğer dinlerdeki gelişim sürecinden bahsedilmiş ve Stevenson'ın yeniden bedenlenme vakalarından hareketle reenkarnasyon konusundaki araştırmaları ile yaşandığı belirtilen bazı vakalar özelinde rüyalar, yara izleri ve fobiler gibi faktörler ele alınarak incelenmiştir.

Reenkarnasyon öğretisi, biyolojik ölümden sonra ruhun, yeni doğan bedene geçişini ve geçmiş yaşam eylemlerinin ahlaki niteliğine göre bir bedende tekrar doğuşunu öne süren felsefi bir kavramdır (Tümer & Küçük, 1997, s.102). Bu kelimenin Türkçesi ruh göçü, Fransızcası Reincarnation, Arapçası tenasüh anlamına gelmektedir. Bir başka ifade ile reenkarnasyon, ruhun ölümden sonra yeniden bir insan vücudunda tekrar doğacağı inancına dayanmaktadır (Arslan, 2008, s. 23; Baloğlu, 2001, s. 26; Gölçük, 1999, s. 151; Holbeche, 1995, s.10).

Bu inanışa göre ruh ölümden sonra başka bir bedende tekrar doğmaktadır. Bu öğretiye inananların bir kısmı ruhların aynı cinsiyet kategorisinde doğabileceği gibi farklı

cinsiyet kategorilerinde de ruhların bedenlenmekte olduğunu düşünmektedir. Bu inanca göre ruhlar, bedenden bedene süreklilik halinde araya zaman dilimi girmeksizin diğer bedenlere de girmektedir. Ancak yine de araştırmalara konu olan yeniden doğuş, tekrar bedenlenme konuları ve süreçleri tartışmaya açıktır.

İnsanoğlu yeniden doğuşla ilgili bilgiye sahip olabilir mi ya da bu bilgileri hatırlayabilir mi? Bir insan başka bir bedene nasıl geçebilir? Dinler bu olaya nasıl bakmaktadır? Dinlerde reenkarnasyonun temel dayanaklarına bakıldığında bu konuda soruların peş peşe geldiği görülmektedir. Bir kısım inananlar bu olaya birkaç ayetten örnek vererek inançlarını temellendirmeye çalışırken diğer kısım inananlar da reenkarnasyonun olmadığına dair delillerle yaklaşmaktadır. Mesela bu ayetlerden birinde, *“Ayetlerimizi yalanlayıp da onlara karşı kibirlenenlere göğün kapıları açılmayacak ve onlar halat/deve iğne deliğine girinceye kadar cennete de giremeyeceklerdir! Suçluları işte böyle cezalandıracağız!”* ayetidir (Okuyan, 2022, el-A'râf 7:40). Bu ayette cehennemliklerin kötü bir akıbetle karşılaşacakları ve hiçbir şekilde cennet yüzü göremeyecekleri ima edilirken reenkarnasyona inananlar, halatın/devenin iğne deliğinden geçinceye kadar suçluların, günahlarından arınacağını yani bir bedenden başka bir bedene geçerek saflaşacaklarını, cennete gidileceği yorumundan hareket etmektedirler. Diğer bir ayette ise *“Siz ölü (cansız) iken size hayat veren Allah'ı nasıl oluyor da inkâr ediyorsunuz! Sonra sizi öldürecek, sonra sizi (tekrar) diriltecek ve sonunda yalnızca O'na döndürüleceksiniz”* (Okuyan, 2022, el-Bakara 2:28). Aynı şekilde bu ayette de insanların tekâmüle² ulaşması için ruhların bedenlerden ayrıldıktan sonra diğer bedenlere geçişi ve dünyaya yeniden geleceklerine yorulmaktadır. Zamanla tekâmüle erişemeyen ruhların, yeniden bedenlenme yoluyla cehennem olan bu dünya hayatına acı çekmek için yeniden geri dönecekleri ifade edilmektedir. Dolayısıyla birkaç defa ölme ve dirilmeden bahsedildiği ileri sürülmektedir.

2. Reenkarnasyon inancının tarihsel süreci

Tekrar doğuş inancının, Kuzey Hindistan'da ilk defa M.Ö. 1000 veya 800 yılları arasında ortaya çıktığı ve Hindu kutsal metinleri olan Upanişadlar'da bulunduğu görüşü ileri sürülmektedir. Bu görüş, reenkarnasyon inancının yaygınlaşması ve gelişiminin tam olarak Siddharta Gautama zamanında olduğu iddiasına dayalıdır (Baloğlu, 2016, ss. 53-54).

Hinduizm ve Budizm, binlerce yıldır iç içe geçmiş tarihi, felsefi ve coğrafi köklere sahiptir. Benzerlikleri göz ardı edilemezken, onları farklılaştıran belirgin özelliklere de sahiptirler. Hint dini literatüründe reenkarnasyon kavramı, ruhun tekâmül süreci tamamlanıncaya kadar farklı bedenler yoluyla gerçekleşen bir devamlılığı içermektedir. Hint dinlerinde bu anlamda kurtuluşu ifade etmek için “Moksha” kavramı öne çıkmakta ve sıklıkla kullanılmaktadır. Nihai kurtuluş, aydınlanma, özgürlük anlamına gelen “Moksha” inancı mutlak ruha ulaşma anlamında kullanılmaktadır. Dolayısıyla kaynağı mutlak ruh olan tüm ruhların tekrar mutlak ruha ulaşma fikri yer almaktadır. Ruh göçünden nihai kurtuluş ise ölümü olmayan bir doğumdur. Yani sürekli hale gelen ölümlerden kurtuluşu ifade eden nihai ölüm de denilebilir. Nihai ölüme ise mutlak ruha erişimde temel döngüden kurtuluş ve mutlak doğumun gerçekleşmesini sağlayan mutlak ölüm olarak bakılmaktadır (Aksin & Seyfeli, 2022, ss. 217-218).

Budist literatüründe Budizm'in öğretileri, Siddharta Gautama'nın dinî ve mistik yaşam tecrübelerine dayanır. Yaşadığı dönemin çileci, hazzı ahlak ilkelerine, filozofların dünya görüşlerine ve kast sistemine tepki gösteren Budizm'in kurucusu Siddharta Gautama; doğum ve ölüm döngüsünü anlamak ve kurtuluş için dört temel gerçeklik, sekiz

dilimli yol ve bu yolun tabii sonucu olan “Nirvana” kavramını ortaya koymuştur. “Nirvana”, acıdan ve yeniden doğuştan özgürlük durumunu tanımlamak için kullanılan yaygın bir terimdir. “Nirvana”, arzuların ve acıların sona ermesidir (Buswell, 2004, s.600). Hindular bireysel ruhu, mutlak ruh ile birleştirmeyi ve “Moksha”ya ulaşmayı hedeflerken, Budistler ise “Nirvana” ile arzuların ve acının sona ermesine ulaşmayı hedeflemektedir. Siddharta Gautama doğum, ölüm ve yeniden doğum döngüsünü anlamak ve mutlak kurtuluş için dört yüce gerçeklik ve sekiz dilimli yol anlayışını benimsediğini, sekiz aşamalı anlayışı kavradığı için aydınlandığını, kendisini takip edenlerin de bu aydınlanmayı yaşayabileceğini açıklamıştır (Yitik, 2005, ss.54-55). Buda'nın orta yol doktrini olarak açıkladığı sistem, diğer Budist akımlar tarafından benimsenmiştir. Buda'ya göre, ölüm ve yeniden bedenlenme değişmez bir yasadır. Yapılması gereken şey, bu ıstıraba son vermektir. Bu ıstırabı sonlandırmak için bilgisizlik, cehalet ve şiddetli arzuların farkına varıp birbirini tetikleyen karmik tortulardan ve sonsuza kadar devam eden hayat döngüsünden kurtulmak ve mutlak kurtuluşu elde etmek gerekir. Bunun için hayatın her alanında ahlak üzerine inşa edilmiş doğru yolların takibi önemlidir. Bunlar; doğru inanç, doğru düşünce, doğru söz, doğru davranış, doğru odaklanma, doğru niyet, doğru gayret ve doğru geçim yollarıdır. Budizm'de yaşanmış ve yaşanılacak hayatlar geçmişle olan bağlantılarından bağımsız olarak değerlendirilmemektedir. Bir sebep sonuç ilişkisi içinde değerlendirilen sonuçların bir şekilde ortaya çıkacağına inanılmakta, nasıl ve ne zaman olacağı konusunda tartışmalar bulunmaktadır (Karataş, 2013, s. 139).

Budizm tarihsel süreç içerisinde savunduğu öğretiler ile dünyada en çok taraftara sahip dinlerden biri haline gelerek (Schimmel, 1955, s.90-92; Sümer, 2003, s.39; Yitik, 2005, s.62-64) iki büyük ekol şeklinde farklı ülkelerde varlığını sürdürmüştür. Bu ekoller Theravada ve Mahayana'dır. Güney ekolü olarak da bilinen Theravada ekolüne mensup olanlar, kendilerini “ataların öğretilerine sadık kalanlar ve onların yolunu takip edenler” olarak tanımlarlar. Theravada ekolünün mensupları, kendilerini ikinci büyük Budist konsiline katılan, en etkin gruplar arasında yer alan “Sthaviras” okulunun tek temsilcisi saymaktadırlar. Bu ekol, Sri Lanka olmak üzere Myanmar, Tayland, Laos, Kamboçya gibi Güneydoğu Asya ülkelerine girmiştir (Harris, 2005; Spiro, 1970).

Mahayana ekolü ise Kuzey ekolü olarak da bilinmektedir. Bu şekilde anılmasının sebebi bulunduğu coğrafyadan kaynaklanmaktadır. Bu ekol daha çok Çin, Tibet, Orta Asya ülkeleri ve Japonya'da yayılmıştır. Bu ekol, Sanskritçe'de “büyük araç” anlamına gelen Mahayana ismini kullanmaktadır. Mahayana ekolü, Theravada ekolünü eksik yönleri olan küçük gruplar olarak görmüş ve bu ekolden daha büyük ve üstün olduğunu iddia etmiştir (Hirakawa, 1990, ss. 1-4; McGovern, 1922, ss. 21-24).

Eski Mısır literatüründe reenkarnasyon inancı, ruh göçünden ziyade ölenlerin şekil değiştirmesi gibi bir anlamla öne çıkmaktadır. Reenkarnasyon inancına göre çeşitli bedenlere girip çıkan kötü ruhlar, iyileşmeye yüz tutup tutmadıkları mevzusunda sınırlar, iyi ruhlar ise uzun süre bir cennet yaşayışından sonra tekrar dünyaya dönerlerdi. Yani eski Mısır dininde reenkarnasyon inancı, ruhun kendi bedenine tekrar gireceği ve yaşamını burada devam ettireceği anlayışına dayanmaktadır. Ölümünden sonra hayatın devam ettiğine inanıldığından dolayı ceset; yiyecekler, bazı araç gereçlerle ve Ölüler Kitabı'yla gömülürdü (Arslan, 1997, s. 34). Ölüler Kitabı'yla ruh, dünyadaki durumuna göre yargılanırdı. Ölüler Kitabı, ruha yardımcı olabilecek erdemleri barındırmakta ve aynı zamanda hastalıklara çare olacak sihirli sözleri içermektedir. Ayrıca Mısırlılar öte dünyanın yansıması olarak bu dünyayı kabul ettikleri için inşa ettikleri piramitlerin ruhu ve bedeni dış tehlikelerden koruduğuna inanmaktadırlar. Geliştirdikleri mumyalama yöntemini ruhun bir barınağı olarak kabul etmişlerdir. Bu mumyalama işleminde bedenin çürümesinin engellenmesi için ölen kişinin kalbi ve iç

organları çıkarılır, çıkan kısma koruyucular ve baharatlar konulurdu (Baloğlu, 2016, s. 56).

İslam toplumu ve diğer semavi dinler içinde bazı fırka ve mezheplerde de reenkarnasyona inanılmaktadır. Genel olarak İslam ülkelerinde yaşayan Nusayrilik, İsmailiye, Dürzilik ve Yezidilik gibi fırkalar tarafından bu inanç sahiplenilmiştir. Bunların arasında bazı Şii fırkaları da bulunmaktadır. Bu dini akımların çoğunda, ilahi ruhun bir kısım insanlara ineceği inancı vardır (Palabıykoğlu, 1984, s. 4397). Türk dininin etkisi ve Budizm'in katkısıyla bazı Aleviler'de de tenasüh inancının olduğu, buna göre; kişi iyi bir insansa ruhunun iyi bir insan olarak geleceği, kötü bir insansa ruhunun kötü bir varlığa geçeceği ifade edilmektedir (Er, 1998, s.114). İsmaililer ise ruhların İmam'ı tanıyınca kadar doğum ve ölüm alemlerine gidip geleceğine onu tanıyınca da kurtuluşa ereceklerine ve nur alemine yükseleceklerine inanmaktadırlar ancak ruhun hayvan bedenine girdiğine inanmazlar (Öz, 1993, s. 617). Nusayrilere göre gökyüzünde görülen parlayan yıldızlar ruhlar alemidir. Ruhlar, yıldızlar aleminde yerini almadan önce yedi aşamadan geçerler, bu geçişler sırasında günahlarından arınmaktadırlar. Allah'ın bilgisine ulaştıktan sonra en son mertebeye geçerler. Mümin kişi, insan bedeninden başka bir bedene intikal edemez. Kötü ruhlar da yıldızlar alemine gidemez. Kafirler ise kesilmek üzere devamlı azap çekmeleri için büyükbaş ve küçükbaş hayvanların bedenine büründürülmektedir. Ayrıca Hz. Ali'ye ibadet etmeyen bir kişinin tekrar doğduğunda; katır, deve veya köpek vb. hayvanlar olacağına inanılmaktadır (Baloğlu, 2016, ss. 95-100; Çubukçu, 1969, s.51).

3. Yaşadığı öne sürülen reenkarnasyon vakaları

İnsanoğlu yeniden doğuşla ilgili bilgiye sahip olabilir mi ya da bu bilgileri hatırlayabilir mi? Bir insan başka bir bedene nasıl geçebilir? Bu durumun göstergeleri var mı? Bu bölümde, esasen bu konuyla ilgili çeşitli vakalar üzerinden hareketle bu sorulara yanıt aranmaktadır.

Birçok Batılı bilim insanı, reenkarnasyon fikrinin köklerini Doğu dinlerine ve bu dinlerin liderlerine dayandırmaktadır. Bu liderlerin başında Dalai Lama gelmektedir. Dalai Lama, Budizm'in kurucusu Siddharta Gautama'nın reenkarnasyon süreci içinde tekrarlayan bir döngüyle yeniden doğduğu düşünülen kişilere verilen isimdir. Tibet Budizm'inde hiyerarşinin en üst kısmında bulunan keşişler, ölümlerinin ardından ruhlarının seçilmiş veya seçilecek bir çocukta tekrar doğacağına inanmaktadırlar (Şarafullina, 2013, s. 50).

Budist inancında, doğumun bir başlangıcı olmadığına ve karma denilen bu olayla birlikte buna eşlik eden olumsuz duyguların üstesinden gelindiğinde, varoluş döngüsünden özgürleşme ve tekrar yeniden doğmama inancı vardır (Şarafullina, 2013, s. 4; Yitik, 2010, s. 282). Bu nedenle Budistler; yeniden doğmanın, karma ve yıkıcı duyguların bir sonucu olduğuna inanmaktadırlar. Ancak sıradan varlıkların çoğu ölüm ve yeniden doğuş aşamalarını deneyimlerken geçmiş yaşamlarını unuturlar. Geçmiş yaşam ve gelecek yeniden doğuşlar onlar için belirsiz olduğundan, gelecek yeniden doğuşları kanıtlamak için sezgi yoluyla ortaya çıkan belirtileri takip etmektedirler. Budistlerde görme yoluna ulaşmış Bodhisattvalar, karmalarının gücü ve yıkıcı duygularıyla doğmazlar. Onlar, duyarlı varlıklar olarak başkalarına şefkatin gücünü göstermek ve başkalarına fayda sağlamak için (Sümer, 2019, s.147) yaptıkları dualara dayanarak yeniden doğmaktadırlar. Onlar, sıradan insanların aksine gelecekteki ebeveynlerinin yanı sıra, doğum yerlerini ve zamanlarını da seçebilmektedirler. Yalnızca başkalarının yararına olan böyle bir yeniden doğuş, şefkat ve duanın gücüyle gerçekleşen bir doğuştur.

Budistlerde tulku olarak da bilinen rahiplerin tekrar dünyaya gelişlerini anlama yolları arasında, selefinin kehanet mektubu ile diğer talimat ve işaretleri yer almaktadır. Kişinin, önceki yaşamına dair güvenilir bir şekilde bilgi vermesi, o kişiye ait eşyaları tanınması ve yakın çevresini doğru şekilde tarif etmesi beklenir. Bunların dışında ilave yöntemler arasında güvenilir ruhani ustaların kehanetlerini istemek ve trans halindeki medyumlar aracılığıyla ortaya çıkan sıradan kahinlerin tahminlerini araştırmak ve güneyde kutsal olan Lhamo Latso gölünde tezahür eden vizyonları gözlemlemektir. Tulku olarak tanınmak için birden fazla potansiyel aday olduğunda ve karar vermek zorlaştığında, çağrı sırasında kutsal bir görüntünün önünde hamur topu yöntemini (zen tak) kullanarak kehanet yoluyla nihai kararı verme uygulaması vardır. Budistlere göre bir kişinin ölümden sonra yeniden doğmasının iki yolu vardır. Birincisi karmanın ve yıkıcı duyguların etkisi altında yeniden doğmak, diğeri ise şefkat, erdem ve duanın gücüyle yeniden doğmaktır. Birincisine göre, cehalet veya bilgisizlik nedeniyle negatif ve pozitif karma yaratılır ve bunların izleri bilinçte kalır. Bunlar, özlem ve kavrama yoluyla yeniden etkinleştirilir ve kişiyi bir sonraki hayata yönlendirir. Daha sonra istemsiz olarak daha yüksek veya daha düşük alemlerde yeniden doğuma inanılmaktadır. Bu, sıradan varlıkların, bir tekerleğin dönmesi gibi, varoluşun içinde durmadan dönme şeklindedir. Bu tür koşullar altında bile sıradan varlıklar, günlük yaşamlarındaki erdemli uygulamalara yönelik olumlu bir istekle gayretle meşgul olabilirler. Ölüm anında yeniden etkinleştirilebilen ve onlara daha yüksek bir varoluş aleminde yeniden doğmaları için gerekli araçları sağlayan erdemi tanırırlar (Dalailama.com, 24 Eylül 2011).

Bu açıdan bakıldığında, ünlü psikiyatrist Ian Stevenson'ın dünyanın farklı yerlerinde üç bin çocuk üzerinde yürüttüğü çalışmalar dikkat çekicidir. Stevenson, reenkarnasyonun varlığını kanıtlamaya çalışırken, çocukların önceki yaşamlarına dair anılarını, sekiz yaşına geldiklerinde unutmaya başladıklarını gözlemlemiştir. Bu nedenle araştırmalarını, geçmiş yaşamlarından izler taşıdıklarını öne süren iki ila beş yaşları arasındaki çocuklar üzerinde devam ettirmiştir. Doğum lekeleri, anılar, tekrarlayan kabuslar, korkular, fobiler üzerinde durmuştur (Tucker, 2008, s.37). Ayrıca Stevenson geçmiş yaşamlarıyla ilgili Türk çocukları üzerinde araştırmalar yapmıştır.

Stevenson ve Godwin Samararatne'nin birlikte yürüttüğü çalışmalar arasında Sri Lanka'da Payagala yakınlarında doğan bir Thusitha Silva vakası bulunmaktadır. Thusitha adlı bir kız, yaklaşık üç yaşındayken birilerinin Kataragama'dan bahsettiğini duymuş ve kendisinin de oradan geldiğini anlatmaya başlamıştır. Kataragama'da nehrin yakınında yaşarken dilsiz bir çocuğun onu nehre ittiğini daha sonra bu nehirde boğulduğunu ifade etmiştir. Thusitha, bu yaşamında belirgin bir su fobisine sahiptir. Önceki yaşamında babasının bir çiftçi olduğunu ve ayrıca KiriVehera'nın (Budist stupası) yakınında bir çiçek dükkanına sahip olduğunu belirtmiştir. Evinin Kataragama'daki ana Hindu Tapınağı'nın (Devale) yakınında olduğunu, babasının Rathu Herath adlı bir kişi olduğunu ve onun kafasının kel olduğunu ileri sürmüştür. Ancak önceki yaşamıyla ilgili kendisine verilen herhangi bir isimden bahsetmemiştir. Sadece "Kataragama" ve "Rathu Herath" dışında hiçbir özel isim vermemiştir. Hatta önceki hayatında bir kız olduğunu da belirtmemiş sadece elbiselerden bahsedip saçının kesilmesine itiraz ettiğini dile getirmiştir. Bu yüzden şu anki ebeveynleri onun, önceki yaşamdan bir kızın hayatından bahsettiği sonucunu çıkarmıştır. Nimalkanthi ayrıca babasının çiftçi olup, çiçek satmasının yanı sıra tapınakta bir rahip olduğunu da ifade etmiştir. Ailenin iki evi olduğunu, bir tanesinin çatısının camlı olduğunu da eklemiştir. 15 Kasım 1985'te Nimalkanthi (önceki yaşamındaki adı) olayını araştıran ekip bu bilgileri doğrulamak adına Kataragama'ya gitmiş, oradaki çiçekçi tezgâhtarları ile konuşmuş ve birçok veriyi doğrulamıştır. Bu aşamada aile, biri Kasım 1986'da ve diğeri Ekim 1987'de olmak üzere iki kez ziyaret edilmiştir. Nimalkanthi adı verilen ve boğulan kızın, Haziran 1974 civarında öldüğünde henüz iki yaşında olmadığı

öğrenilmiştir. Nimalkanthi, öldüğü gün annesiyle birlikte nehre gitmiştir. Annesinin yanında, Nimalkanthi'nin biri dilsiz olan iki erkek kardeşi de varmış. Annesi çamaşır yıkarken, çocuklarının oyun oynadığı esnada aniden kızını Nimalkanthi'nin kaybolduğunu fark etmiştir. Konuşabilen erkek kardeşi, nereye gittiği ile ilgili bir şey anlatmamıştır. Nimalkanthi için nehirde arama yapılmış ve cesedi nehirden çıkarılmıştır. Üç çocuk da Nimalkanthi kaybolmadan hemen önce ortalıkta oynuyorlarmış. Araştırmalara göre Nimalkanthi'nin ayağı kaymış ya da suya düşmüş olması muhtemel görünmüştür; böylece Nimalkanthi'nin dilsiz kardeşinin onu nehre ittiğine dair önceki ifadesi doğrulanmamıştır. Ancak boğulmadan hemen önce erkek kardeşinin, onu şakacı bir şekilde itmiş olma ihtimali göz ardı edilmemiştir. Ayrıca babasının kel olmadığı ancak ailede iki erkek üyenin kel olduğu öğrenilmiştir. Böylece Thusith'nin, ifadelerinden önceki yaşamından ailesi ile ilgili atıfta bulunabileceği tek aileyi belirlediğinden şüphe duyulmamıştır. Çünkü önceki babasının Kataragama'daki Kiri Vehera yakınlarında bir çiçekçi tezgahının olması, dilsiz oğlunun ve nehirde boğulan bir kızının olması, olasılıkları sadece tek aileyle sınırlamıştır (Stevenson & Samararatne, 1988, ss. 221-225).

Stevenson'ın, yeniden bedenlenme vakalarına konu olan diğer vaka da AL vakasıdır. AL, 1983 yılında Tayland'ın kuzeydoğusundaki Loei yakınlarında doğmuştur. Annesi ona beklenmedik bir şekilde hamile kalmadan kısa bir süre önce rüyasında merhum kayınpederini görmüş ve rüyada kayınpederi, onun çocuğu olarak yeniden doğmak istediğini dile getirmiştir. Kayınpeder (WL), 1981 yılında 64 yaşındayken bir trafik kazasında ölümcül şekilde yaralanmıştır. Stevenson'ın çalışma ekibinden Jürgen Keil, 1997 yılında bu vakayı araştırmıştır. Keil; AL ve onun ebeveynlerini, amcasını, merhum kayınpederi hastaneye nakleden adamı ve ölümünden sonra cesedini gören üç aile üyesiyle görüşmüştür.

AL'ın doğumu ve erken yaşamı sorunsuz geçmiştir. Doğumundan hemen sonra onu temizleyen bir hemşire, AL'ın karnının derisinde yaygın anormallikler olduğunu fark etmiş ve bu bölgenin derisinin şeffaf bir şekilde ince görüldüğünü ifade etmiştir. Dolayısıyla bilgi verenlerin açıklamasına göre cildin altındaki organlar belirgin bir şekilde seçilebilmektedir. AL'ın karın bölgesinde doğumundan birkaç gün sonra pigmentasyon alanında artış görülmüştür. AL'ın 14 yaşındayken karın ve gövdesinin sağ yan tarafında geniş yara izine benzer deri alanları ve bunların bazılarında pigmentasyon artışının olduğu gözlemlenmiştir. Çocukluğunda AL zayıf olup ailesine onun dalak hastalığına yakalandığı bilgisi verilmiştir. Sık sık kan nakli olsa da zamanla ergenlik döneminde sağlıklı ve güçlü bir görünüm almıştır. AL, WL'in (önceki yaşamda ölen kişi) herhangi bir önceki yaşamından asla bahsetmemiştir. Bir keresinde kendisine WL'in bir fotoğrafı gösterildiğinde uzun süre ona bakıp gülümsemiş ve hiçbir açıklama yapmamıştır. WL yaralandığı ve öldüğü gün bir miktar pirinç taşımakla meşgulmüş. Trafikğin yoğun olduğu bir otoyolda bisikletle seyahat ederken bir anda trafikte beklenmedik bir karışıklık yaşanmıştır. Bir motosiklet yana doğru yön değiştirerek WL'in bisikletine çarparak onu bisikletten düşürüp karnı üzerinde bir süre sürüklemiş ve bisikletin bir sapı WL'in karnına saplanarak çok kan kaybetmesine sebep olmuştur (Kazanın görgü tanığı bu paragraftaki bilgileri vermiştir). Daha sonra WL hastaneye kaldırılmış ve orada hemen ölmüştür. Kazadan dolayı motosiklet sürücüsünü sorumlu tutan bir polis, kazayla ilgili bir rapor tutmuştur. Karın kısmında büyük yaralar bulunan WL'e hastanede vücuduna dikiş atılmış ve daha sonra WL, ailesine teslim edilmiştir. AL'ın, WL'in şu anki reenkarnasyonu olduğu inancı, AL'ın annesinin rüyasında WL'i görmüş olması ve büyük ölçüde arada geçen yazışmaların içeriğine dayalıdır. AL'ın cildindeki anormallikler ile WL'in kaza sırasında rapor edilen yaralanmalar arasında benzerlikler bulunmaktadır (Pasricha vd., 2005, ss. 359-383).

Stevenson, yeniden bedenlenme vakalarında Adana'da incelediği bir örnek olay, Adana'nın Bahçe ilçesinde gerçekleşmiştir. İki eşiyle birlikte yaşayan Abit Süzülmüş, 1957 yılında tarlasında çalıştırdığı iki işçisi tarafından başından baltayla öldürülmüştür. İlk eşi Şehide de aynı kişilerce katledilmiştir. Daha sonra suçlular yakalanıp Ramazan adlı işçi idam edilmiştir. Abit'in ölümünden yaklaşık bir yıl sonra, olay yerine birkaç kilometre uzaklıktaki bir yerde Mehmet Altıncılık adlı şahsın bir oğlu dünyaya gelmiştir. Çocuk dünyaya geldiğinde, başında bir yara izi ile doğmuştur. Adını İsmail koydukları bu kişi, yürümeye başladığında tıpkı Abit Süzülmüş gibi omzunda havlu taşımaya adet edinmiştir. Çocuk dört yaşına bastığında sürekli olarak Abit'in ailesinden bahsedince bilim adamlarının dikkatini çekmiş ve çocuk daha önceden yaşadığı eve götürülmüştür. İlk kez gittiği evde eski eşini görünce sarılarak ağlamış, çocuklarını sevmiştir. Beş yaşındaki İsmail, ilk kez geldiği yerde, doğruca ahıra giderek oradakilere olayı anlatmıştır. Benzer olayı ilk eşi Şehide de yaşamıştır (Pakman, 2009).

Stevenson'ın yürüttüğü çalışmalar arasında geçmiş eylemlerinin yani karmasının olumsuz etkisiyle doğan kişilerden biri de Ekber'de yaşayan Mehmet Bekler, 40'lı yıllarda dünyaya gelmiştir. Un değirmeninde çalışan Bekler, 1965'te bir gün bir müşterisiyle kavga etmiş ve müşterinin kafasına bir kürekle vurmasıyla hayatını kaybetmiştir. Kısa bir süre sonra yakınlardaki bir köyde hamile bir kadın rüyasında genç bir adam görmüş ve adam, rüyada hamile kadına, kafasına kürekle vurulup öldüğünü söyleyerek kendisiyle kalmak istediğini belirtmiştir. Kadın, bu rüyadan sonra Süleyman isminde bir çocuk dünyaya getirmiştir. Bebeğin kafasında bir yara izi bulunuyormuş. Çocuk konuşmaya başladığından beri geçmiş yaşamından anılarını anlatmaya başlamıştır. Ayrıca isminin Mehmet olduğunu belirtmiştir. Sonunda Mehmet'in ailesi de bu duruma inanmıştır. Küçük çocuk anılarına o kadar güveniyormuş ki Mehmet'i öldüren köylüyü öldürmek için babasının silahını bile istemiştir (Pakman, 2009).

Nedeni açıklanamayan korku ve fobilerin, rüyaların, geçmiş yaşamın hatırlanması ve bunlar arasında sebep sonuç ilişkilerinin kurulması, kişilerin geçmiş hayatında edindiği tecrübelerden kaynaklandığına inanılmaktadır. Kişilerin sebepsiz yere karşılaştıkları durumlara farklı tepkiler göstermeleri, geçmiş yaşamda yaşadığı izlerin bu yaşamda kalıcı izler bırakmasının sonucu olarak görülmektedir. Reenkarnasyonda rüyalar çok etkili rol oynamaktadır. Reenkarnasyonu savunanlara göre rüyalar insanın geçmiş hayatından kalan izlerin bir yansımasıdır. Ruhun tekâmül ettiği ve her gelişmeyi kaydettiği baz alınarak geçmiş yaşamlardan birçok tecrübenin ruha aktarıldığı iddia edilmektedir. Onlara göre anlamsız sandığımız rüyalar bile esasında geçmiş hayatımızla ilişkili izler taşımaktadır. Yani rüyalar, bu inanışı benimseyenlere göre izlenilen bir yöntemdir (Bilyay Vakfı, 1997, s. 225).

Şu ana kadar çocukların geçmiş yaşam anılarına ilişkin dünya çapında yürütülen çalışmalarda çocukların bazıları kültürel olarak reenkarnasyon inancına inanılan bölgelerden gelmekte iken bazıları ise değildir. Çoğu durumda çocuğun geçmiş yaşamda ölen kişiyle ilgili verdiği ifadelerinin doğru olduğu doğrulanmıştır. Bazı çocuklarda, ölen kişinin vücudundaki yaralarla eşleşen doğum lekeleri veya doğum kusurları da bulunmaktadır. Buna ilave olarak pek çok çocukta, önceki aileye duyulan bir özlem vardır. Çocuklarda, önceki yaşamıyla ilgili ölüm şekline dair fobiler görülmüş ve geçmiş yaşam ifadeleriyle bağlantılı görünen davranışsal özellikler dikkati çekmiştir. Bazılarının önceki yaşamlardan insanları veya yerleri tanıdığı ortaya çıkmış ve bu tanışmalar kontrollü koşullar altında gerçekleşmiştir (Tucker, 2007, ss. 549-551). Stevenson'ın önceki yaşamını hatırladığını iddia eden 387 çocuktan oluşan bir araştırmada 141 (%36) fobi ortaya çıkmıştır. Fobilerle ilgili yapılan araştırmada, çocukların hatırladıklarını iddia ettikleri şeyler, ölen kişinin hayatındaki ölüm şekline karşılık gelmektedir. Araştırmaya göre fobiler genellikle iki ile beş yaşları arasında ortaya çıkmakta ve bazen çocuklar fobiyi daha

önceki yaşamları hakkında konuşmaya başlamadan önce erken bebeklik döneminde göstermektedirler. Fobiler ailenin başka bir üyesini taklit etmekten ya da doğum sonrası herhangi bir travmatik deneyimden kaynaklanmamaktadır (Stevenson, 1990, ss. 243-254).

4. Sonuç

Siddharta Gautama, geçmiş ve gelecek yaşamların varlığını kanıtlamak için birçok farklı mantıksal argüman öne sürmüştür. Olayların öncesinde benzer türde olaylar ve nedenlerin olduğu, aklın geçmişteki durumlara aşinalık kazandığı ve geçmişte bazı durumlarla ilgili deneyim kazanma gibi argümanlar üzerinde durmuştur. Bu argümanlar, zihnin doğasının, bir açıklığa ve farkındalığa sahip olması gerektiği fikrine dayanmaktadır. Mantıksal analiz yoluyla, yeni bir farkındalık akışı ve sebeplerin olması ve bu sebepler arasında bağlantıların olması gerektiği düşünülmektedir.

Reenkarnasyon üzerine çok sayıda bilimsel araştırma yapan ABD'li psikiyatrist Ian Stevenson, geçmişini hatırladığını iddia eden iki bin beş yüzden fazla çocuk üzerinde yaptığı çalışmalarda, bu çocukların raporlarını metotlu olarak belgeleyerek somut dokümanlarla desteklemeye çalışmıştır. Bu makaledeki vakalarda Stevenson, reenkarnasyon iddiasını öne sürenlerin anlattıklarını teyit için ölen kişilere ait olayları araştırmıştır. Bu araştırmalar sonucunda bazı vakaların doğruluğunu destekleyen paralelliklerin bulunduğu tespit edilmiştir.

Stevenson'dan alıntılarladığımız örnek vakalarda Stevenson'ın araştırmalarını bilimsel bir çerçevede yürütmeye çalışan ekibi, vaka olaylarını araştırırken şüpheye yer vermemek için Thusitha Silva vakasında olduğu gibi kişinin daha önceden, geçmiş yaşamdan parçası olduğu aileyle, bu yaşamda da bir iletişiminin olup olmadığından emin olmaya çalışmışlardır. Araştırmalarını sürdürürken vakalarda fotoğraflara ve somut dökümanlara önem verilmiştir. Stevenson'ın çalışmaları değerlendirildiğinde küçük çocukların geçmiş yaşam anılarına ilişkin iddialarına karşı temkinli bir tutum sergilediği görülmektedir. Söz konusu yaşandığı ileri sürülen bu vakalarda yara izleri, nedeni açıklanamayan korku ve fobiler, rüyalar, geçmiş yaşamın hatırlanması ve bunlar arasında sebep sonuç ilişkileri gibi durumlar reenkarnasyon belirtileri olarak görülmüştür.

Genel itibariyle reenkarnasyonu benimseyen kişilerin üzerinde durduğu belirli hususlar bulunmaktadır. Kişilerin geçmiş yaşamlarını hatırlamaları, bununla ilgili çevresine anlattığı hikayeler ve bu kişilerin yakın çevrelerinin de buna dahil edildiği görülmektedir. Reenkarnasyonun varlığını iddia edenlere göre, ölen kişinin vücudundaki yaralarla eşleşen doğum lekeleri veya doğum kusurları bulunmaktadır. Ayrıca rüyalar, korku ve fobiler, geçmiş yaşamların hatırlanması ve bunlar arasında sebep sonuç ilişkilerinin kurulması ve buna ilave olarak pek çok kişide, önceki aileye duyulan bir özlem vardır.

Örnek vakalarda görüleceği üzere reenkarnasyon sürecinde bedenlenme belirtileri denilen vakalarda birçok faktör değerlendirilmektedir. Örneğin dördüncü vaka olan Mehmet Bekler olayında kadının, Süleyman doğmadan önce onu, rüyasında görmesi ve rüyada Süleyman ile yara izi olayını konuşması ve akabinde Süleyman'ı dünyaya getirdiğinde kafasında bir yara izine rastlaması gibi durumlar reenkarnasyon belirtisi olarak görülmektedir. Stevenson'ın çalışmaları değerlendirildiğinde küçük çocukların geçmiş yaşam anılarına ilişkin iddialarına karşı temkinli bir tutum sergilediği gözlemlense de Mehmet Bekler vakasında Süleyman'ı dünyaya getiren annenin, gördüğü rüyayı Süleyman'ın çocukluk döneminde sık sık tekrar ederek çocuğun bilinçaltında bu inancın yerleşmesine sebep olma ihtimali bulunmaktadır. Diğer taraftan AL vakasında,

AL'ın annesinin rüyasında WL'i (önceki yaşamda ölen kişi) görmesinin yanı sıra, AL dünyaya geldikten sonra, AL'ın bir önceki yaşamdan ölürken karın kısmından aldığı yaralara benzeyen kusurlarla dünyaya gelmesine etki eden faktörün, geçmiş yaşam izlerinin bir yansıması mı yoksa kalıtsal faktörlerin bir sonucu mu olduğu net değildir. Yani bu vakalarda ölen kişinin vücudundaki yaralarla eşleşen doğum lekeleri veya kusurlarının varlığı ile kişilerin kalıtım yoluyla aileden aldığı fiziksel özelliklerin araştırılıp araştırılmadığı muğlak kalmıştır. Söz konusu reenkarne durumu ile ilgili iddialarda genetik faktörlerin nasıl açıklanacağı tam olarak tatmin edici değildir. Ayrıca reenkarnasyonu savunanlara göre rüyalar kişilerin geçmiş hayatından kalan izlerin bir yansımasıdır. Ruhun tekâmül ettiği geçmiş yaşamlardan birçok tecrübenin ruha aktarıldığı iddia edilmektedir. Ancak rüyalarla ilgili mevzularda çocukluk döneminde yaşanan travmaların ve deneyimlenen olumsuz bazı psikolojik faktörlerin etkisinin araştırılıp araştırılmadığı bilgisine sahip değiliz. Öte yandan bir ebeveynin fobiye sahip olması, çocuğun da aynı veya benzeri türden bir fobiyi geliştirme olasılığını arttırabilir. Çocukluk döneminde yaşanan travmatik olaylar, yaşanan olumsuz bir deneyim veya aile içi stres gibi durumlar, rüyaları veya fobi gelişimini etkileyebilir. Bu türden faktörlerin de reenkarnasyon inancının benimsenmesinde bir rolü olabilir. Her ne kadar Stevenson bu konularda temkinli bir tutum sergilese de bilimsel camiada çalışmaların yetersiz kaldığı görülmektedir.

Söz konusu bu vakalar üzerine kanıtlar ortaya konulsa da reenkarnasyon meselesine gerek dini gerekse bilimsel camiada ihtilafli bakılmaktadır. Bir taraftan reenkarnasyon konusuyla ilgili tartışmalarda dini argümanları öne sürenler arasındaki görüş farklılıkları, diğer taraftan da bilim dallarının reenkarne olduğunu iddia eden kişilerin yetiştiği kültürel çevreden etkilendiği üzerine tartışmaları devam etmektedir. Genelde reenkarnasyon çalışmalarında izlenen yöntem, tekrar dünyaya geldiğini iddia edenlerle ilgili çalışmaları ve çocukları kapsamaktadır. Reenkarne olduğunu iddia etmeyenler ve yetişkinler açısından da durum muğlak kalmaktadır. Ayrıca bu araştırmalara diğer bilim kollarının katıldığı daha fazla tartışmanın yapıldığı bir zemin üzerinden yaklaşılmalıdır. Bu nedenle araştırmalar, reenkarnasyon kültürünün yaygın olmadığı bölgeleri de kapsayacak şekilde genişletilmeli ve farklı bilim dallarının da katılımıyla daha kapsamlı bir yöntem izlenmelidir.

5. Araştırmanın Etik Yönü

Bu araştırmanın etik kurul izni gerektirmeyen araştırmalardan olduğunu beyan ederim.

6. Çıkar Çatışması Beyanı

Çalışmanın yazarı bu çalışmada, sonuçları veya yorumları etkileyebilecek herhangi bir maddi veya diğer asli çıkar çatışması olmadığını beyan eder.

7. Katkı Oranı

Makale metni, yazar tarafından yazılmıştır. Bu çalışmaya ait veriler yazar tarafından toplanmıştır.

8. Finansal destek beyanı

Bu çalışma herhangi bir kurum ya da kuruluş tarafından maddi olarak desteklenmemiştir.

NOTLAR

¹ Ian Stevenson özellikle küçük çocuklarda reenkarnasyon inancı ile Hindistan ve Sri Lanka'da araştırdığı vakalarla önemli çalışmalar yapmıştır. 1966'da *Reenkarnasyon Önerisi Yirmi Vaka*'yı yayınladı. Bu kitapta görüştüğü her kişinin listesini içeren ayrıntılı vaka raporlarının yanı sıra çocukların önceki hayatlarıyla ilgili yaptığı her açıklamanın yer aldığı uzun tablolar da bulunuyordu. Bunun dışında birkaç kitabı ve sayısız makalesi daha yayınlandı. Ian'ın çok ilgi duyduğu bir konu da ölen kişilerin hatırladıklarını söylediği bedensel yaralarıyla örtüşen doğum lekelerinin ve kusurlarının çocuklarda sıklıkla görülmesiydi. 1997'de, bu ilgisini kanıtlamak için *Reenkarnasyon ve Biyoloji: Doğum Lekeleri ve Doğum Kusurlarının Etiyolojisine Bir Katkı* adlı eserini yayınladı. Ayrıca *Reenkarnasyon Türünde Avrupa Vakaları* (2003) adlı bir eseri de bulunmaktadır. İlgi duyduğu bir diğer konu da çocukların davranışlarıydı. Stevenson'ın tüm çalışmaları değerlendirildiğinde küçük çocukların geçmiş yaşam anılarına ilişkin iddialarına karşı temkinli bir tutum sergilediği görülmektedir. Hiçbir vakanın reenkarnasyona inanmayı zorlayan kanıt sunmadığını belirtmiştir. Bkz. Jim Tucker, Ian Stevenson and Cases of the Reincarnation Type, *Journal of Scientific Exploration*, 2008, s.37.

² Tekâmül, bir varlığın zaman içinde belirli bir olgunluğa erişerek mükemmel hale gelmesidir. Evrendeki her varlık bir tekâmül konumuna sahiptir. Bkz. Hüseyin Aydoğdu, Bergson'un Ontolojisinde Sürekli Bir Oluş, Özgürlük ve Yaratma: Evrim ve Evrimin Ontolojik İlkesi: "Hayat Atılımı". *Social Sciences Studies Journal*, 2017, s.1711.

KAYNAKÇA

- Aksin, S., & Seyfeli, C. (Nisan 2022). Mrtyu: Hinduizm'de ölüm. *Şarkiyat*, 14(1), 214–234.
<https://doi.org/10.26791/sarkiat.1066730>
- Arslan, A. (1997). *İman esasları açısından reenkarnasyon*. Adese Yayınları.
- Arslan, A. (2008). *Çağdaş inkarcılığın eski çağ silahı reenkarnasyon*. Nesil Yayınları.
- Aydoğdu, H. (2017). Bergson'un Ontolojisinde sürekli bir oluş, özgürlük ve yaratma: "Evrime" ve evrimin ontolojik ilkesi: "Hayat atılımı". *Social Sciences Studies Journal*, 3(11), 1709–1718. <http://dx.doi.org/10.26449/sss.238>
- Baloğlu, A. B. (2001). *İslam'a göre yeniden doğuş reenkarnasyon*. Avrasya Yayınları.
- Baloğlu, A. B. (2016). *İslam ve Reenkarnasyon* (1.baskı). Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Berzin, A. (1988, Ağustos). Yeniden doğuşa inanıyor musunuz?
<https://studybuddhism.com/tr/tibet-budizmi/aydinlanmaya-giden-yol/karma-ve-yeniden-dogus/yeniden-dogusa-inaniyor-musunuz?>
- Bilyay Vakfı. (1997). *Evensel yasa tekrar doğuş I*. Ruh ve Madde Yayınları.
- Buswell, R. E. (2004). *Encyclopedia of buddhism*. MacMillan.

Gül, H., (2025). Reenkarnasyon söylemlerinde bazı vakalar üzerine değerlendirmeler.

Çubukçu, İ. A. (1969). Nuseyriler. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 17(1-4), 51-54. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/auifd/issue/71364/1147500>.

Dharamsala. (2011, September 24). Reincarnation. <https://www.dalailama.com/messages/retirement-and-reincarnation/reincarnation>

Er, P. (1998). *Geleneksel Anadolu Aleviliği*, Evrak Yayınları.

Gölcük, Ş. (1999). Kur'an ve Reenkarnasyon. *Güncel Dini Konular*. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.

Haber Global. (2022, 23 Mart). *Budizm'de siyasetin eli! Dalai Lama reenkarnasyon kararı verdi, Çin'in tepkisi merak konusu oldu*. <https://haberglobal.com.tr/dunya/budizm-de-siyasetin-eli-dalai-lama-reenkarnasyon-karari-verdi-cin-in-tepkisi-merak-konusu-oldu-93986>

Harris, I. (2005). *Cambodian Buddhism: History and practice*. Honolulu: University of Hawai'i Press.

Hirakawa, A. (1990). *A History of Indian buddhism from sakyamuni to early mahayana*. edited and translated by paul groner. University of Hawaii Press.

Holbeche, S. (1995). *Journeys through time, a guide to reincarnation and your immortal soul*. Paperback – January 1, London Bridge

Karataş, H. (2013). Sakyamuni Buda'nın tarihsel kişiliği ve öğretisinin yeni bir din haline geliş süreci. *Dini Araştırmalar*, 16(42), 129-142. <https://dergipark.org.tr/en/pub/da/issue/4479/61741>

McGovern, W. M. (1922). *An introduction to Mahayana Buddhism*, Kessinger Publishing.

Okuyan, M. (2022). *Kur'an meal-tefsir-geniş açıklamalı* (1.baskı). Haliç Üniversitesi Yayınları.

Öz, M. (1993). İsmâiliyye Mezhebi. *Milletlerarası Tarihte ve Günümüzde Şiilik Sempozyumu* (ss. 605-645). 13-15 Şubat, İstanbul, İlmî Neşriyat.

Pakman, B. (2015, Temmuz). Nusayriler'de Reenkarnasyon (Ruh göçü-Tekrar doğuş) İnancı. <https://bpakman.wordpress.com/reenkarnasyon/nusayrilerde-reenkarnasyon/>

- Pakman, B. (2009, Kasım). *Reenkarnasyon (Ruh göçü–Tekrar doğuş) örnekleri 2*. Pakman World. <https://bpakman.wordpress.com/reenkarnasyon/reenkarnasyon-olaylari/ornekler-2/>
- Palabıyıkoglu, E. (1984). *Büyük Kültür Ansiklopedisi*. Başkent Yayınları.
- Pasricha, S. K., Keil, J., Tucker, J. B., & Stevenson, I. (2005). Some bodily malformations attributed to previous lives. *Journal of Scientific Exploration*, 19(3), 359–383. <https://med.virginia.edu/perceptual-studies/wp-content/uploads/sites/360/2015/11/REI34.pdf>
- Schimmel, A. (1995). *Dinler tarihine giriş*. Alfa Yayınları.
- Spiro, M. (1970). *Buddhism and society: A great tradition and its Burmese Vicissitudes*. University of California Press.
- Stevenson, I. (1990). Phobias in children who claim to remember previous lives. *Journal of Scientific Exploration*, 4(2), 243–254. https://pearl-hifi.com/11_Spirited_Growth/01_Books/01_PLR_Lit/Stevenson_1990_Phobias_in_Children_Who_Claim_to_Remember_Previous_Lives_12pgs..pdf
- Stevenson, I., & Godwin S. (1988.) Three new cases of the reincarnation type in Sri Lanka with written records made before verifications. *Journal of Scientific Exploration*, 2(2), 217–238. https://journals.lww.com/jonmd/citation/1988/12000/Three_New_Cases_of_the_Reincarnation_Type_in_Sri.8
- Sümer, İ. (2003). *Lotusun içindeki inci Lamaizm’le Nirvanaya yolculuk*. Karakutu Yayınları.
- Sümer, N. (Eylül 2019). Dinler tarihçisi bir şair Asaf Hâlet Çelebi ve şiirlerinde dinlerle ilgili motifler. *Mevzu–Sosyal Bilimler Dergisi*, 2, 129–166. <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mevzu/issue/49072/606505>
- Şarafullina, A. (2013). *Budizm’de ve Tibet Budizm’inde inanç esasları* (Tez no. 333904) [Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi’nden erişildi.
- Tucker, J. B. (September 2007). Children who claim to remember previous lives: past, present, and future research. *Journal of Scientific Exploration*, 21(3), 543– 552. [med.virginia.edu/perceptual-studies/wp-](https://med.virginia.edu/perceptual-studies/wp-content/uploads/sites/360/2015/11/REI34.pdf)
- Tümer, G. & Küçük A. (1997). *Dinler tarihi*. Ocak Yayınları.

Gül, H., (2025). Reenkarnasyon söylemlerinde bazı vakalar üzerine değerlendirmeler.

Yitik, A. İ. (2005). *Hint dinleri*. İlahiyat Vakfı Yayınları.

Yitik, A. İ. (2010). Budizm. Ş. Gündüz (Ed.), *Yaşayan dünya dinleri* (ss. 307–355) içinde.
Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.